

Fabriekskinderen: een bede, maar niet om geld. De voordracht van J.J. Cremer. Publicatieoverzicht.

Op 7 maart 1863 hield Cremer in Diligentia in Den Haag een voordracht over de kinderarbeid in Nederland, onder de titel: Fabriekskinderen, een bede maar niet om geld. Cremer had hiervoor de koning, ministers, leden van de Raad van state en de tweede kamer uitgenodigd om hen de noodzaak van een wet tegen de kinderarbeid aan te tonen. Hoewel Thorbecke en de koning het af lieten weten zat Diligentia behoorlijk vol. De opbrengst van de voordracht ging naar de slachtoffers van de watersnoodramp in de Veluwezoom.

Cremer hield eerst een inleiding bij de voordracht. Deze inleiding is niet bewaard gebleven en de inhoud is niet bekend. 11 jaar later, in 1874, werd de eerste wet tegen de kinderarbeid in Nederland aangenomen in de Tweede kamer.

Dagblad van Zuid-Holland en sGravenhage, 3 maart 1863:

Blijkens achterstaande annonce, zal de heer J. J. Cremer aanstaanden Zaterdag alhier eene voordragt houden in het gebouw *Diligentia*. Zijn wij wel ingelicht, dan zal de gevierde spreker ditmaal zijne hoorders niet op eene Betuwsche Novelle vergasten, maar een onderwerp behandelen dat, ingrijpende in een maatschappelijken toestand, in hooge mate de belangstelling waardig is.

Dagblad van Zuid-Holland en sGravenhage, 3 maart 1863:

Voordragt van den Heer
J. J. CREMER,
 op ZATURDAG den 7 MAART 1863,
 in het Gebouw DILIGENTIA, ten 8 ure.
 Toegang-kaarten zijn te bekomen à **f 1** bij
 den Heer HOOGENSTRATEN, in het Gebouw
Diligentia, terwijl de **zuivere opbrengst**
 zal strekken tot leniging van de **jongste**
Waterrampen in GELDERLAND en OVER-
 IJSSEL. — Plaatsen zijn te bespreken aan
 bovengenoemd Gebouw.

Nieuw Amsterdamsch handels- en effectenblad, 4 maart 1863:

— Zaterdag aanstaande zal de heer J. J. **Cremer** alhier in *Dili-
 gentia* eene voordragt houden en zal de spreker ditmaal een onder-
 werp behandelen, dat, ingrijpende in een maatschappelijken toestand,
 in hooge mate de belangstelling waardig is; terwijl de zuivere op-
 brengst zal strekken tot leniging van de jongste waterrampen in Gel-
 derland en Overijssel.

Nieuw dagblad van sGravenhage, 7 maart 1863:

De heer **Cremer**, wiens veelzins merkwaardig talent wel door ieder
 gaarne zal worden gehuldigd, stelde reeds dikwerf zijne gelukkige gave
 tot een edel en menschlievend doel beschikbaar. Een nieuw bewijs
 van deze loffelijke welwillendheid heeft hij aangekondigd Zaterdag avond
 aanst. te zullen geven. De voordragt, welke hij zich voorneemt alsdan in
Diligentia te houden, heeft toch in hare geldelijke uitkomst een uit-
 sluitend liefdadig karakter. De zuivere opbrengst der toegangkaarten
 heeft hij bestemd om te strekken tot leniging van de jongste water-
 rampen in Gelderland en Overijssel. 't Zou een grievende miskennen-
 gen wezen der sympathie van hoofd en hart onzer medeburgers, wanneer
 wij meenden, dat *deze* letterkundige bijeenkomst onzerzijds nog eenige
 aanbeveling behoefde.

Nieuw dagblad van sGravenhage, 10 maart 1863:

Wij gelooven niet aan dusgenaamde universele talenten. Er waren wel immer, er zijn misschien nog reuzengeesten, krachtig genoeg om alles te omvatten, maar in elk geval, zij maken eene heele kleine minderheid uit, zelfs onder de erkende talenten. Ook aan 't gebied der Koningen van den geest zijn, onzes inziens, grenzen gesteld, eigenaardige grenzen, waarbuiten ze ophouden Koningen te zijn. Talent en individualiteit hangen te naauw zamen, dan dat het talent levensvatbaarheid zou blijken te hebben, ook op dat gebied, waar de individualiteit zich niet t' huis gevoelt, en zich niet vrij beweegt. Als het genie zijnsprongen waagt, dan loopt het niet minder dan een alle-daagsch menschenkind gevaar om in de strengen verward te raken.

't Deed ons ter wille van den genialen Cremer leed, toen we het gerucht opvingen dat hij, voornemens zijnde eergister eene letterkundige voordragt in Diligentiâ te houden, wier opbrengst strekken zou ter leniging van de waterrampen aan den Veluwezoom, tevens zich voorstelde een maatschappelijk vraagpunt te bespreken, wat erger is, dat dit vraagpunt wel naauw moest raken aan de politiek, omdat speciaal onze weleer „Hoogmogende” volksvertegenwoordigers door hem uitgenoodigd waren hem de eer van hunne tegenwoordigheid te willen gunnen. De heer Cremer vergeve het ons, maar we vreesden een zij-sprong en waar we allermint gaarne hem in de strengen verward zouden zien, schreden we gister avond naar Diligentiâ henen, niet heel gerust of we nu heden wel van Cremer zoo „gestemd” zouden scheiden, als we menigmaal van hem henen waren gegaan.

Werd die vreeze bewaarheid? Neen, Cremer bewees de oude te zijn, en slaagde als van ouds, omdat hij geen oogenblik zijne individualiteit verloochenende, geen schrede zettende buiten de grenzen, aan zijn *eigenaardig* talent gesteld, wegsleepte en meesleepte wie 't geluk hadden zijne *Bede*,... maar niet om geld van zijne lippen te mogen opvangen. 't Was duidelijk zichtbaar, zijn vermoeden, zijne hope liever dat tal van „Hoogmogenden”, de eerste rijen in *Diligentiâ* zou innemen, had hem niet kunnen verleiden om, zelfs, in zoo achtbaar gezelschap, enkele schreden te zetten op den glibberigen weg der politiek. De auteur, die in „t Paauwenveerke” den hoogmoed en in de „Knihorst” de geldzucht, onlangs in zijn „Aon 't kleine rivierke” de luiheid geesselde, hij sprak in zijne „Bede, maar niet om geld” over „Kindermoord” over dien kindermoord, waarop de *Code Pénal* — onder welks *vigueur* Nederland nog maar altijd leven moet — tot heden geen straf heeft gesteld.

En hij deed het goed, natuurlijk, bijwijlen meesterlijk. De woorden kwamen hem uit het hart en ze moeten tot het hart zijn ingegaan.

Oordeelt zelfs, waar we ons wagen aan een vlugtig aperçu.

Hij begint met ons te schetsen 't Leijden van 't voorheen en 't Leijden van 't heden. Heeft hij zelf gevoeld, dat indien op zijn juweeltje vlekjes worden aangetroffen, die dáár moeten worden gezocht? Waar een halve bekentenis hem over de lippen kwam, nemen wij die aan als eene volkomen voldoening en volgen met hem op een killen, ijzigen December-morgen, een drietal kinderen, van wier ontwaken we getuigen zijn geweest, uit een Leijdsche achterbuurt langs Hoogewoerd en Breestraat, naar een stoom-wollen-deken-fabriek, waar ze den kost verdienen, niet voor zich, — want een glazige aardappel met azijn door de week en mosterd op den dag des Heeren is geen „kost”, — maar voor een luijen vader en een slordige moeder, die benevens stevigen kost nog slechte jenever en walgelijke snoeperij, hoofdvereischten achten om te kunnen leven. Die wandeling en de woorden die ge opvangt, wat ge tusschen die kinderen ziet plaats grijpen, het feit,

dat een tienjarige achterblijft op de straat, en een twaalf- en veertienjarige zich naar de fabriek reppen, om, wanneer ze te laat mogten komen, dáár niet beboet en uit dien hoofde t'huis niet geranseld te worden, ze gunt u een blik te werpen in het leven van „kleine menschen” die op een uitnemenden weg zijn om heel vroeg den dood of de misdaad in de armen te vallen. Dat is zeker, dat het in het graf of in de gevangenis ligt beter is, dan in die reusachtige fabriek, welker dorpel het tweetal weldra overschrijdt. Meesterlijk schetste spr. dat nijverheidspaleis. Wij, die ze meermalen zagen in Noordbrabant en Twenthe, menigmalen hebben ook wij ons afgevraagd, zoo als Cremer 't zich deed: „of dat moorden op groote schaal, dat moorden naar ziel en ligchaam, dan maar ongehinderd en ongestraft in een Christenland zou mogen voortduren?” Aanschouwelijk, meer dan aanschouwelijk, ijselijk waar, was die beschrijving; geen woord te véél, honderde woorden te weinig. Cremer gevoelt te diep, om, ter wille van het succes, niet anderer gevoel te sparen. Hij doet 't ook als hij later, in den „schoftijd” met ons die kinderen weér huiswaarts vergezelt, als hij ons heen leidt naar den stroozak van een stervend kind, alléén stervend, waar vader en moeder in de bedstede daar vlak bij, snorken onder den invloed van jenever en zorgeloosheid; hij doet het, als hij u 't beeld teekent van slecht verzorgde, van geëxploiteerde armoë. . . . Voor zulke Leijdsche armen is een kind een middel tot broodwinning, voor de Leijdsche fabriekanten een tand in 't groote rad, dat den invloed der concurrentie verbrijzelen moet.

't Zijn donkere beelden, die de geniale spreker ons schetste, wier sombere gloed alleen voor eene wijle wordt afgewisseld door de helder lichtende figuur van den student, die *noble de coeur et noble de race*, zich ontfermt over den ellendigen knaap, dien hij na een „feestje” (want mathesis-studeren, was het toch niet!) in den vroegen morgen huiswaarts keerende, op een stoep slapende vindt. Gedoogde onze ruimte het, zoo gaarne zouden wij u ten deele doen genieten, wat wij genoten bij dit in elk opzigt geacheveerde deel eener schets. . . . die 't om nog meer, dan om hare edele strekking verdient, dat ze naverteld wordt!

Cremer heeft aan zijn warm pleidooi *ten behoeve van de kinderen, die in de fabrieken met werken vermoord worden*, eene epiloog toegevoegd, waarin hij zijne *Bede* geformuleerd heeft. Hij had zijn goede redenen om onze „Hoogmogenden” uit te noodigen hem te komen hooren. Van 's Lands wetgevers heeft hij eene wet gevraagd — zoo als die reeds in 't practische Engeland bestaat — een wet, waarbij de leeftijd wordt bepaald waarop, en de uren gedurende welke dergelijke Paria's der beschaving, opgroeiende, nog erger dan de dieren des velds — want die *eten* ten minste genoeg — zullen mogen werken. Hun heeft hij het gebeden, dat ze iets *doen* zouden voor die kleinen

Hij had er regt toe. Er zijn Nederlandsche kinderen die nooit gymnasiaal onderwijs behoeven te genieten, die nooit middelbaar onderwijs *zullen* genieten, en toch ook toekomstige burgers van den Staat zijn.

Hij heeft eere van de wijze waarop hij de algemeene aandacht vestigde op eene zaak, die, Gode zij dank! ook reeds vóór hem ten onzent zoo menig wakker en welsprekend bestrijder heeft gevonden. Waar vele invloedrijken als aan zijne lippen hingen, daar hopen wij, dat voor hun oor zijne stem niet die eens roependen in de woestijn zal zijn geweest.

Voor hen nog dit ééne. Cremer heeft eene beeldschoone, algemeen gevierde vrouw, die straffeloos kindermoord op kindermoord pleegt, geplaatst tegenover eene van die vele rampzaligen, die misleid en verlaten, de hand slaan aan het leven van het kind der zonde, en de misdaad boeten met het brandmerk der maatschappij, die haar uitstoot en voor vele jaren achter kerkermuren sluit. De gevierde en geveide, ongestrafte kindermoordenaar heet hij „concurrentie”. De greep is goed, ze maakte dan ook zichtbaar indruk. Toch achten wij ze niet ten volle waar. Concurrentie is in ons oog de kindermoordenaar niet. Zij is alleen de uitvoerster van het vonnis, dat geveld wordt door den oppermagtigen, in onze materiële eeuw als aangebeden despot, die „vrije handel” heet. Zoogenaamde vrije handel, tot in zijne uiterste consequentie's toegepast, moordt kinderen en menschen, moordt eindelijk elken Staat, waar, gelijk hier, voor 't geen het land uitvoert, niets wordt terug gegeven.

Ten slotte, wij danken Cremer voor zijne wakkere, in dubbelen zin edele poging. Mogt hij er goede vruchten van zien! Mogten „'s Lands vaders” eindelijk eens iets gaan doen voor 's Lands kinderen. Niet alleen in de fabrieksteden schuilt de kwaal; ook ten platten lande verwoest die kinderlevens. Reeds vier jaren geleden waagde een ander Nederlandsch auteur in het tijdschrift *de Lectuur voor de Huiskamer*, in eene schets, getiteld: „de schoenmaker van de Langstraat”, eene poging ten behoeve van de kleinen, die in deze uitgestrekte streek, t'huis, onder het oog der ouders, door en ten behoeve van die ouders op den werkwinkel worden vermoord. Deze vroeg toen om „verplicht onderwijs.” Nog blijft hij bij zijne meening dat dit geneesmiddel goed kan werken . . . ook bij „fabrieks-kinderen!”

§ § 's Gravenhage , 9 Maart. Zaterdag avond werd ter stede door den heer J. J. Cremer eene voordragt gehouden die zeer de belangstelling verdiende, waarmede zij door een tal en uitgelezen publiek werd aangehoord.

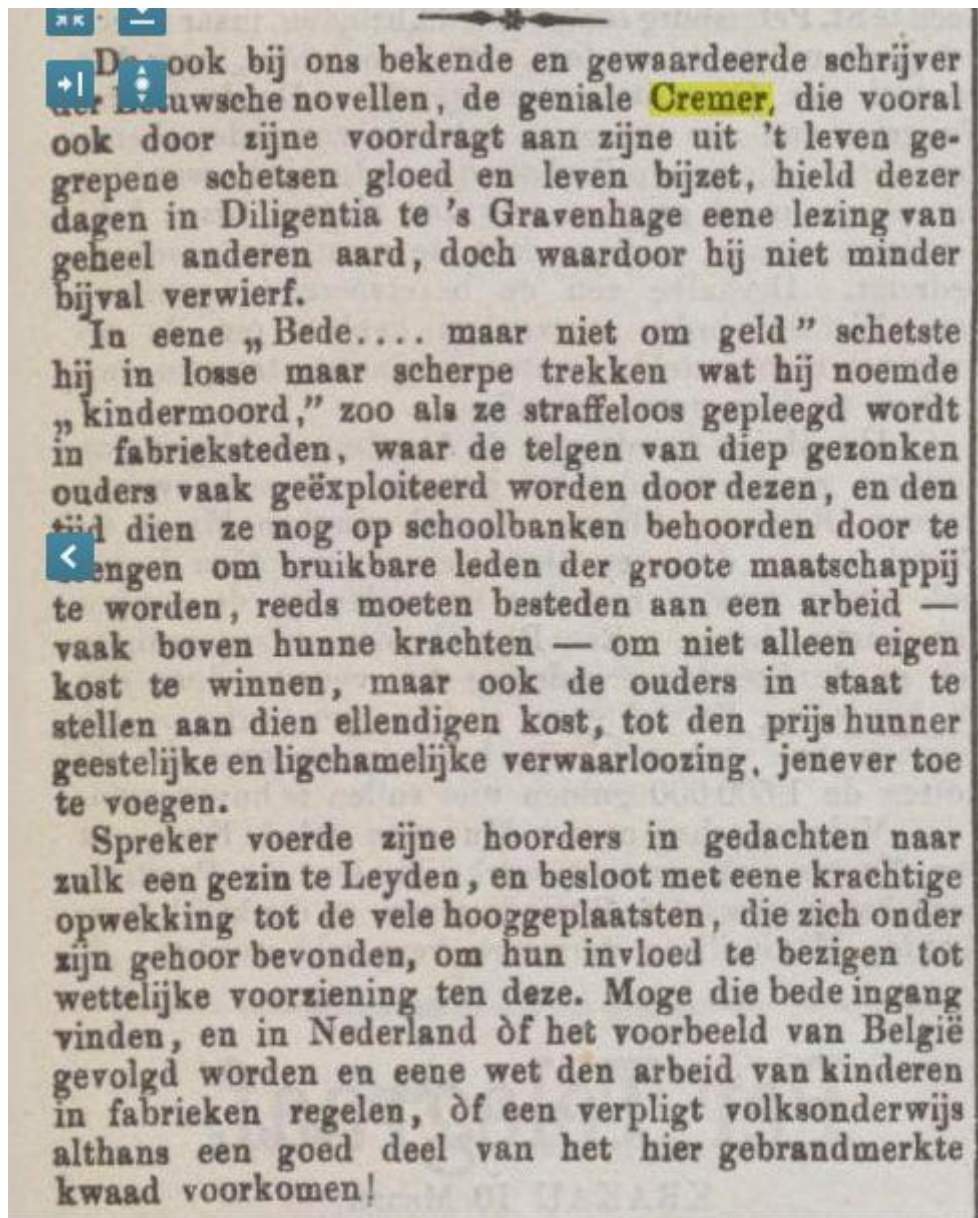
Ditmaal vergastte de heer Cremer zijne hoorders en hoorders niet op een zijner treffelijke Betuwsche novellen, die op zulk een plastische wijze voor te dragen weet, neen, hij zocht een gansch andere stoffe gekozen. Hij voerde ons naar oude, eerwaardige Leyden en wees ons op eene wonde, welke die stad ontsiert, en niet alleen die stad, maar ons vaderland in het algemeen. Cremer deed ons op zijne eigenaardige wijze getuige zijn van het vreeselijke lot der kinderen, die in de katoen- en pianofort-fabrieken werken. Arme schepsels, die meestal

nije ouders geld moeten verdienen en in ongezonde, heete
 okelen van dertien tot vijftien uren daags den eentoonig-ten
 rt + verrigten, waardoor zij naar geest en ligchaam worden
 vermoord!

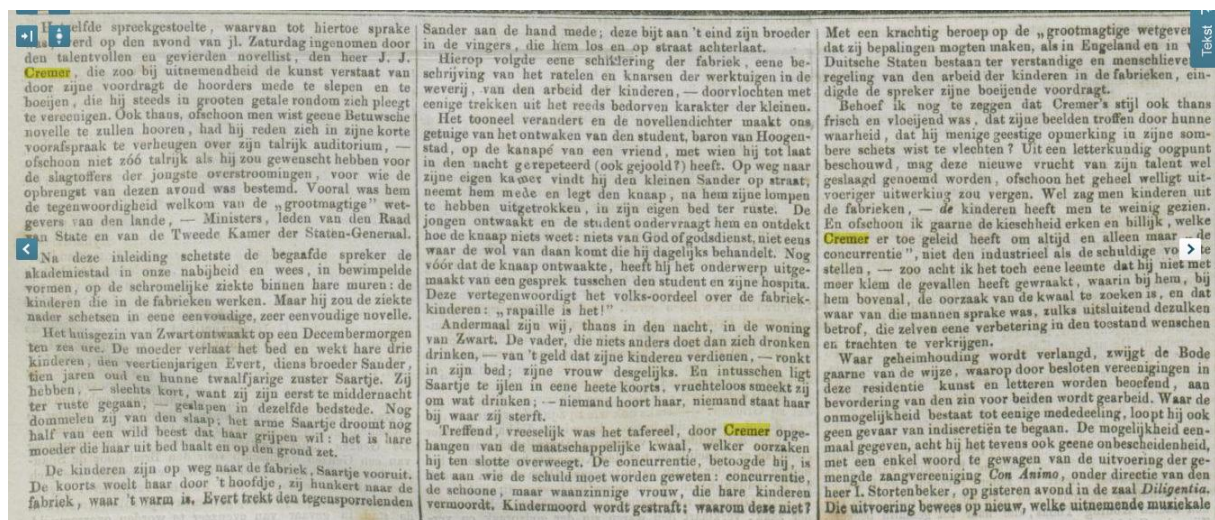
+1 bekend, dat, terwijl er in andere Europesche rijken
 etten bestaan, waarbij de werkuren in de fabrieken, vooral
 ok met het oog op de kinderen, geregeld zijn, dit in Neder-
 ind het geval niet is. In Engeland mogen de kinderen niet
 inger dan een bepaald aantal uren arbeiden en heeft de
 etgever er voor gewaakt, dat zij scholen bezoeken. De wet
 eschermt daar die arme, weerlooze wezens, en tegen hunne
 ouders, en tegen de fabrikanten, die hen hier in ons vaderland
 p schandelijke wijze misbruiken. De verdierlijkste ouders be-
 chonwen hier straffeloos hunne kinderen als machines om geld
 verdienen, terwijl de fabrikanten er niet meer om geven, —
 aisschien wel minder — dan om de raderen hunner werktuigen.
 le goeden niet te na gesproken, zijn er onder de fabrikanten
 elen, die den moord, welken zij op de kinderen plegen, trach-
 < en te vergoelijken door te wijzen op de *Concurrentie*. Als de
 et geen algemeen verbod uitvaardigt tegen het misbruik, zoo
 eggen zij, dan zullen er altijd fabrikanten zijn, die dat mis-
 ruik plegen, en dan zouden zij, die de kinderen menschelijker
 behandelden, niet tegen die barbaren kunnen opwerken.
 Wij laten dat beroep op de concurrentie voor hetgeen het is,
 naar hopen van harte dat eindelijk de Nederlandsche wetgever
 oor goed een einde zal maken aan de mishandeling der kinde-
 en op de fabrieken, zoo als **Cremer** ons die op treffende wijze
 eschilderd heeft.

Hij had de ministers en de leden der tweede kamer uitge-
 oodigd, om zijne voordragt bij te wonen, en velen der laat-
 ten hadden aan die uitnoodiging gehoor gegeven. Mogt ook
 ij hen de indruk van het gehoorde levendig blijven, mogten zij
 ke gelegenheid aangrijpen, om het kwaad te stuiten.

Hoe dikwijls bedroeven wij ons over het lot van negers en
 avanen. Laat ons niet vergeten dat er ook in onze eigene fa-
 rieksteden dag aan dag, in den letterlijken zin kinderen van
 ns volk worden vermoord, en dat het een nationale pligt is
 aaraan zoo spoedig mogelijk een einde te maken.



Dagblad van Zuid-Holland en sGravenhage, 13 maart 1863:



Provinciale Overijsselsche en Zwolsche courant, 13 maart 1863:

— De heer **Cremer**, zoo gunstig bekend door zijne novel-
len, heeft te 's Hage eene lezing gehouden in Diligentia,
hebbende tot onderwerp: *Bede, maar niet om geld.*
In eene meesterlijke voordragt heeft hij een pleidooi ge-
leverd „ten behoeve der kinderen die in de fabrieken met
werken worden vermoord.”
De heer **Cremer** had de ministers en leden der Tweede
Kamer tot bijwoning dezer lezing uitgenoodigd.

Utrechtsch provinciaal en stedelijk dagblad, 13 maart 1863:

— De heer **Cremer**, die ons pas een zoo
genotvollen avond bezorgde, heeft voor een paar
dagen te 's Hage eene lezing gehouden in Dili-
gentia, hebbende tot onderwerp: *Bede, maar
niet om geld.* In eene meesterlijke voordragt
heeft hij een pleidooi geleverd „ten behoeve der
kinderen die in de fabrieken met werken worden
vermoord.” De heer **Cremer** had de ministers
en leden der Tweede Kamer tot bijwoning dezer
lezing uitgenoodigd.

Provinciale Drentsche en Asser courant, 26 maart 1863:

— De heer Cremer, de novellist en de gevierde spreker,
heeft te 's Hage eene redevoering gehouden over het „Lei-

den van 't voorheen en 't Leiden van thans,” of over den
invloed van den fabriek-arbeid op het volk.
De „Industriëel,” over die redevoering sprekende, zegt
dat de heer Cremer den fabriek-arbeid te zwart schilderde
en zeker niet juist is ingelicht over de zaak, die hij tot
onderwerp zijner beschouwingen koos.

Algemeen handelsblad, 31 maart 1863:

Voor eenigen tijd heeft onze bekende novellist, de Heer J. J. Cremer, te 's Gravenhage, eene voordragt gehouden, waarbij o. a. verscheidene autoriteiten op zijne uitnoodiging aanwezig waren. Hij had die tegenwoordigheid gevraagd om eene bede te rigten tot onze landgenooten in het algemeen en tot de regering in het bijzonder. Voor dat hij die bede uitsprak, wierp hij een blik op Leyden, de oude academiestad. „De arme is krank”, zeide hij. Ja, het hoofd is wel helder, zelfs klaarder dan voorheen; ja heur hart klopt wel even luide voor deugd en voor trouw als in de dagen harer jeugd, nogtans, gij ziet het wel hoe heur regter arm als verlamd daar ter nederligt.”

„Minister”;

„Een deel van heur eelste sappen gingen over in onzuivere vochten, en die zich vormden tot eene afzigtelijke wonde; eene wonde, die hare krachten verteert, en welligt haar voert in het einde tot de slooping van haar glorierijk bestaan.”

Het kwaad, waarop de spreker wees en waarvan hij zoo ernstige gevolgen dachtte, was de langdurige arbeid, die in vele fabrieken wordt gevorderd van jeugdige kinderen en hunne ontwikkeling zoowel lichamelijk als geestelijk tegenhoudt, hunne gezondheid reeds in de eerste levensjaren knakt en dikwijls hun levensdraad, naauwelijks aangevangen, afbreekt. In eenige tafereelen schetste de spreker in treffende kleuren en met het talent, dat hem eigen is, het lijden dezer kinderen en, de luiheid en hebzucht van vele ouders, die daardoor doof blijven voor de jammerklagen van hen, wier beschermers zij moesten zijn. Het was voor die wonde, tegen dit kwaad, dat de spreker van zijne landgenooten en van den staat hulp en artseneij smeekte. Zijne stem is niet de eerste, maar zeker ook niet de minst indrukwekkende, die zich voor eene regeling en beteugeling van den fabriekarbeid van kinderen deed hooren en het zal gewis velen genoeg doen te vernemen, dat hetgeen te 's Hage door den Heer Cremers werd gesproken, onlangs bij den boekhandelaar D. A. Thieme, te Arnhem, onder den titel: *Fabriekskinderen* het licht heeft gezien. Het moge waar zijn, dat de novellist de wonde te afzigtelijk en het kwaad met te donkere kleuren heeft geschetst, zijn werk zal niettemin onze landgenooten en de regering aansporen, om hunne aandacht aan dit belangrijke, maar te gelijk hoogst moeilijke vraagstuk te wijden.

Leeuwarder courant, 28 april 1863:

BOEK AANKONDIGING.

DE FABRIEKSKINDEREN, eene bede maar niet om geld.

In de laatste dagen werd door den begaafden en als zoodanig ook bekenden schrijver, den heer J. J. **Cremer** te 's Hage, eene voorlezing gehouden, welke door Z. M. den Koning, alsmede door de meeste leden der Wetgevende Magt werd bijgewoond.

De talrijke opkomst van zoovele hooggeplaatste personen getuigde van de goede verwachting, waarmede de geëerde spreker ontvangen werd, en deze verwachting werd geenszins teleurgesteld.

De heer C. had tot onderwerp gekozen eene schets uit eene onzer fabrieksteden, welke sedert door den druk is verkrijgbaar gesteld, onder den bovengenoemden titel.

De treurige mededeelingen, vooral omtrent den toestand dier arme fabriekskinderen, zouden overdreven schijnen, indien de schrijver er van niet met allen nadruk en overtuigend bewees dat hij waarheid, hoe hard die ook mogt klinken, hoe onwaarschijnlijk die mogt zijn, bij deze gelegenheid op den voorgrond had gesteld. Die bede om bijstand, daar zoo welsprekend, zoo ernstig gehoord, die schets van het leven en lijden van die arme hulpbehoevende schepselen, welke waarlijk met geld alleen niet te helpen zijn, moet bepaald een goeden indruk hebben achtergelaten en kan niet zonder gunstige uitwerking blijven.

Met het meeste genoegen heb ik dat boekje gelezen en herlezen, het evenwel steeds meer en meer betreurende, dat in ons overigens zoo rijk gezegend Vaderland stemmen moesten klagen over aan eigene bewoners gepleegd onrecht.

Mij dunkt het kan niet anders of in het hart van ieder, welke deze rede, die zulk eene dringende bede bevat, leest, moet zij weerklink vinden, en het is die overtuiging, welke mij aanspoort de vele lezers van deze courant op genoemd werkje, dat voor eenige stuivers bij elken boekhandelaar verkrijgbaar moet zijn, attent te maken.

Niemand zal het werkje onvoldaan en ongetroffen ter zijde leggen; aan

ieder zal het blijken, dat waarachtige menschenliefde den gevierden novellendichter bezielde, toen hij op deze wijze tot eene zoo aanzienlijke vergadering sprak en de regten van duizende, nu verongelijkte fabriekskinderen, zoo krachtig verdedigde.

Hoogst wenschelijk blijft het, dat die taal niet te vergeefs zij gehoord, maar gunstige verandering in het lot van zoovele onzer arme natuur- en landgenooten te weeg brenge.

S.

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 31 januari 2026.



J.J. Cremer online bibliotheek

 WWW.JACOBCREMER.NL 

